GÜNEY-DOĞU AVRUPA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL OF SOUTH-EASTERN EUROPEAN STUDIES

SAYI 30 ISSUE

ISSN 0378-3863

SEYYAHLAR VE DİPLOMATLAR - II / *TRAVELERS AND DIPLOMATS - II*

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
ISTANBUL UNIVERSITY FACULTY OF LETTERS

GÜNEY-DOĞU AVRUPA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL OF SOUTH-EASTERN EUROPEAN STUDIES

HAKEMLİ DERGİ | SAYI/*ISSUE* 30 | YIL/*YEAR* 2016-2

SEYYAHLAR VE DİPLOMATLAR - II

TRAVELERS AND DIPLOMATS - II

İSTANBUL - 2019

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
İSTANBUL UNIVERSITY FACULTY OF LETTERS

Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi = The Journal of South-Eastern European Studies.-- İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1972-

c. : resim, harita, tablo; 24 cm.

Yılda iki sayı.

ISSN 0378-3863

Elektronik ortamda da yayınlanmaktadır:

http://dergipark.gov.tr/iugaad

1. TARİH – AVRUPA – SÜRELİ YAYINLAR. 2. DIŞ SİYASET – AVRUPA. 3. BALKANLAR.

Telif Hakları Kanunu çerçevesinde makale sahipleri ve Yayın Kurulu'nun izni olmaksızın hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz. Yazıların bilim, dil ve hukuk açısından sorumluluğu yazarlarına aittir.

The contents of the journal are copyrighted and may not be copied or reproduced without the permission of the publisher. The authors bear responsibility for the statements or opinions of their published articles.

Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi Türkologischer Anzeiger tarafından taranmakta ve indekslenmektedir.

The Journal of South-Eastern European Studies is indexed in Türkologischer Anzeiger.

İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı tarafından bastırılmıştır.

İLETİŞİM | *CORRESPONDENCE*

Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü

POSTA ADRESİ | *POSTAL ADDRESS*

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi
Ordu Cad. No: 196, 34459 Laleli/İstanbul

E-POSTA | *E-MAIL*

gaad@istanbul.edu.tr

İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
34459 Beyazıt, İstanbul

BASKI-CİLT
İlbey Matbaa
www.ilbeymatbaa.com.tr
Sertifika No: 17845

Hakemli Dergi / *Peer-Reviewed Journal*

GÜNEY-DOĞU AVRUPA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
THE JOURNAL OF SOUTH-EASTERN EUROPEAN STUDIES

YAYIN KURULU | *EDITORIAL BOARD*
Prof. Dr. İdris BOSTAN
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR (Sorumlu)
Prof. Dr. Mahir AYDIN
Prof. Dr. Arzu TERZİ
Prof. Dr. Ebru ALTAN
Prof. Dr. Birsel KÜÇÜKSİPAHİOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Neriman E. HACISALİHOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Metin ÜNVER
Dr. Öğr. Üyesi Özgür KOLÇAK

YAYINA HAZIRLAYANLAR
EXECUTIVE EDITORS
Dr. Öğr. Üyesi Metin ÜNVER
Dr. Öğr. Üyesi Özgür KOLÇAK

SAYI EDİTÖRÜ | *ISSUE EDITOR*
Doç. Dr. Hacer TOPAKTAŞ ÜSTÜNER

HAKEM KURULU | 30. SAYI
BOARD OF REVIEWING EDITORS | ISSUE 30
Prof. Dr. Enis ŞAHİN
(Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR
(İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Hacer TOPAKTAŞ ÜSTÜNER
(İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Hüseyin Sami ÖZTÜRK
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Özgür YILMAZ
(Gümüşhane Üniversitesi)
Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ
(İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Zahit ATÇIL
(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Serdar TABAKOĞLU
(Kırklareli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özgür KOLÇAK
(İstanbul Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özgür ORAL
(İstanbul Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sait OCAKLI
(Üsküdar Üniversitesi)

GÜNEY-DOĞU AVRUPA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
THE JOURNAL OF SOUTH-EASTERN EUROPEAN STUDIES

İÇİNDEKİLER | *TABLE OF CONTENTS*

Endülüslü Bir Mütercimin Gözüyle XVII. Yüzyılda Avrupa: Ahmed b. Kâsım el-Hacerî'nin Fransa ve Hollanda Seyahati
The Europe from the Eyes of an Andalusian Interpreter in the 17th Century: Hajari's Travel to France and to the Netherlands
CUMHUR ERSİN ADIGÜZEL 1-22

Nezakette Kusur Etmeyen Barbarlar: Diplomasi ve Kültürel Yargılar Arasında Bir Cizvit Rahibin Osmanlı Gözlemleri (1665–1666)
Barbarians with Manners: Ottoman Observations of a Jesuit Priest between Cultural Biases and Diplomacy (1665–1666)
ÖZGÜR KOLÇAK 23-48

Istanbul in the Legation of Polish Envoy Jan Gniński (1677-1678)
Leh Elçisi Jan Gniński'nin Sefaretinde İstanbul (1677-1678)
KAROLINA ANNA KOTUS 49-63

Avrupa'dan Başka Bir Dünya: Polonyalı Seyyah Jan Potocki'nin Anlatımında İstanbul ve Mısır (1784)
Another World from Europe: Istanbul and Egypt in the Description of the Polish Traveler Jan Potocki (1784)
HACER TOPAKTAŞ ÜSTÜNER 65-87

Osmanlı Devleti'nde Ören Yerlerini İncelemeye Gelen Seyyahlar
The Travelers who Came to Examine the Ruins in the Ottoman Empire
BURCU KUTLU DİLBAZ 89-110

Brest-Litovsk Antlaşması Çerçevesinde Osmanlı-Ukrayna Diplomatik İlişkileri (1918)
Ottoman-Ukrainian Diplomatic Relations in the Framework of the Brest-Litovsk Treaty (1918)
ENDER KORKMAZ 111-137

KİTABİYAT | *BOOK REVIEWS*

Ricoldus de Monte Cricus, *Doğu Seyahatnamesi Bir Dominikan Keşişin Anadolu ve Ortadoğu Yolculuğu,* çev. Ahmet Deniz Altunbaş, İstanbul: Kronik Kitap, 2018.

MUHAMMED EMİN ÜNAL 141-142

Pero Tafur, *Pero Tafur Seyahatnamesi (9 Mayıs 1437-22 Mayıs 1438),* çev. Hakan Kılınç, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.

FATMA ERDİM 143-147

Philippe du Fresne-Canaye, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573,* çev. Teoman Tunçdoğan, 2. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017.

TURGAY KOÇAK 149-152

Clausier du Loir, *Du Loir Seyahatnamesi, IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahın Maceraları,* Çev. Mustafa Daş, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018.

MEHMET YILMAZ AKBULUT 153-156

Verney Lovett Cameron, *Türkler Arasında,* çev. Sema Özgün, İstanbul: Dergâh Yay., 2018.

ZEYNEP DAĞINIK 157-160

Heinrich Barth, *Heinrich Barth Seyahatnamesi: Trabzon'dan Üsküdar'a Yolculuk,* çev. Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017.

TUĞÇE TUNA KANAR 161-164

Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi
Yıl: 2016-2 Sayı: 30 S. 89-110

OSMANLI DEVLETİ'NDE ÖREN YERLERİNİ İNCELEMEYE GELEN SEYYAHLAR

Burcu Kutlu Dilbaz*

Öz

Osmanlı Devleti'nin üzerinde bulunduğu topraklar tarih öncesi çağlardan itibaren, çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Bu uygarlıkların bulunduğu eski kentler ve eserler hakkında antik kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiler birçok kişinin ilgisini çekmiştir. Kaynakların değişik dillerde tercüme edilmesiyle de daha çok kişi bu bilgilere ulaşmıştır. Böylece dikkatler, eski uygarlıkların yaşadığı bölgelere yönelmiştir. Osmanlı Devleti çeşitli uygarlıkların doğup yaşadığı ve birçok eser bıraktığı topraklar olduğundan, 16. yüzyıl itibariyle bu eserlere ilgi duyan birçok seyyah ve araştırmacının dikkatini çekmiştir.

Osmanlı Devleti'ne arkeolojik gezi ve araştırma yapmak amacıyla gelen seyyahların sayısı, 19. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da arkeolojik eserlere karşı olan ilginin giderek artmasıyla birlikte çoğalmıştır. Bunların birçoğu arkeolojik araştırma ve kazı yaparken, bazıları da yalnızca arkeolojik alanları gezmiştir. Makalede özellikle 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde arkeolojik geziler yapmış seyyahlardan bahsedilecektir. Osmanlı Devleti'nin bu seyyahlara bakış açısı ve uyguladığı kurallar ortaya konulacaktır. Ören yerlerini incelemeye gelen seyyahların ülkeye giriş çıkışlarında nelere dikkat edilirdi ve hangi uygulamalara tabi tutulurlardı, ülke topraklarında ne gibi kurallar çerçevesinde seyahat edebilirdi sorularına cevap bulunacaktır.

Ören yerlerini incelemeye gelen seyyahlar, Osmanlı Devleti'ne gelişlerindeki tek amaçlarının Osmanlı Devleti'ndeki medeniyetlerin tanıtımına yardım etmek olduğunu söyleseler de görünen odur ki, buldukları arkeolojik eserleri ele geçirmeyi amaçlamaktadırlar. Kazılar yapan arkeologların çalışmaları daha geniş çaplı çalışmalardır ve yüksek düzeyde ekonomik destek isteyen bir çalışmadır. Seyyahların ise daha bireysel gezi yapmaları ve ülke genelini kolaylıkla dolaşabilmeleri söz konusudur. Seyyahlar, kimi zaman küçük çaplı ve izinsiz kazılar da yapabilmiştir. Bu makalede bu çerçevede Osmanlı Devleti'nde ören yerlerini incelemeye gelen seyyahlar ve bunların çalışmaları üzerinden 19. yüzyılda Osmanlı topraklarında arkeolojik faaliyetlerden kesitler sunulacaktır.

Anahtar sözcükler: Osmanlı Devleti, arkeoloji, arkeolog, seyyah, koleksiyoner, antika.

Giriş

Avrupa'da Rönesans ile arkeoloji ve müzecilik kavramları gelişmiştir. Bunun sonucunda, Rönesans'ın getirdiği fikirlerden etkilenen arkeoloji meraklıları, antik çağ sanat yapıtlarına yönelmiştir. Arkeolojik eserlere ilgi duyan bu kişiler, kendi ülkelerinin dışındaki eserleri de merak etmiş ve bunları görmek istemişlerdir.

Özellikle Avrupalılardan oluşan seyyahların dikkatini daha ziyade Yunan ve Roma medeniyetlerinden kalma antik kentler çekmiştir. Tarihsel süreç içerisinde Osmanlı coğrafyasında yaşamış çeşitli kültür ve medeniyetlerden kalan arkeolojik alanları ziyaret etmiş, gezi notları almış ve bunları ülkelerinde yayınlamışlardır. Ören yerlerini gezmeye gelen seyyahların başlangıçta ufak çaplı görülen gezileri, daha sonra Osmanlı Devleti'nin bütün topraklarına yayılmıştır.

* Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul, burcukutludilbaz@gmail.com

Bu ilgi ile karşılaşan Osmanlı Devleti 19. yüzyılın ilk yarısında, ülke içerisindeki eserlere zarar verilmemesi, izinsiz kazılar yapılmaması ve eserlerin yurtdışına kaçırılmaması gerekçesiyle, arkeolojik eserleri korumaya yönelik çalışmalara başlamıştır. Tophane Müdürü Fethi Ahmet Paşa tarafından 1846 yılında Harbiye Ambarı'nda bulunan eserler düzenlenmiş ve Osmanlı Devleti'nin ilk arkeoloji müzesinin temeli atılmıştır. 1869 yılına gelindiğinde Âli Paşa sadaretinde Osmanlı Müzesi, *Müze-i Hümayun* adını almıştır.[1] Aynı yıl eserleri korumak için *Asar-ı Atika Nizamnamesi* çıkmıştır. Daha sonra eski eserleri korumak adına 1874, 1884 ve 1906 yıllarında aynı adla nizamnameler çıkarılmıştır.[2]

Osmanlı arkeolojisi için önemli bir yere sahip olan Osman Hamdi Bey'in 1881 yılında Müze-i Hümayun Müdürü olması ile ülke içerisindeki arkeolojik faaliyetler artmış ve arkeolojik eserlerin korunmasına daha fazla özen gösterilmiştir. Seyyahların Osmanlı Devleti topraklarındaki arkeolojik eserlere gezilere olan ilgisi de zamanla arkeolojik kazılara dönüşmüştür.

Osmanlı Devleti'nde Seyyahların Ören Yerlerini İncelemeye Gelişi

Osmanlı Devleti, arkeolojik gezi yapan birçok seyyahın uğrak yeri olmuştur. Bunun nedeni uygarlıklara ait kültürel eserlerin tarih boyunca kesintisizce izlenebileceği nadir bölgelerden biri olmasıdır. Arkeologlar ve arkeolojiye ilgili seyyahlar Osmanlı Devleti'ne çeşitli sebeplerle gelmiştir. Bazı seyyahlar Osmanlı Devleti'ne sadece gezi amaçlı gelirken, bunlardan bazıları birtakım resmi görevlerle Osmanlı topraklarında bulunmuşlardır. Ören yerlerini incelemeye gelen seyyahların bir kısmı, eskiye ait olan eserleri görmek ve keşfetmek isterken, içlerinden bir kısmı da bunları kendi ülkelerine kazandırmak istemiştir. Arkeolojiyle ilgili seyyahlar, hangi amaçla Osmanlı topraklarında bulunurlarsa bulunsunlar, burada tespit ettikleri tarihi eserler, Avrupa'da arkeolojik eserlere karşı ilginin giderek artmasına sebep olmuştur.[3]

Osmanlı topraklarında, ören yerlerini incelemeye gelen seyyahlar, daha ziyade 16. yüzyıldan itibaren gelmiştir. Genel olarak eski medeniyetlere duyulan merak dolayısıyla bu coğrafyaya gelen seyyahlar, 18. ve 19. yüzyılda daha yoğun bir şekilde eski Yunan ve Roma uygarlıklarına ilgi duymuştur.[4]

Bu kişiler daha çok arkeolojiyle doğrudan ilgilenen uzmanlar ve bilim adamlarıdır. Fakat arkeolog ya da arkeolojiyle ilgili olmayanların da ülke içerisindeki arkeolojik eserleri görmek istedikleri ve gezdikleri görülmektedir.

---

[1] Burcu Kutlu, "İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin Kuruluşu", *İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İstanbul*, Yay. Haz. Feridun M. Emecen, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010 s. 403-418; Burcu Kutlu Dilbaz, "İstanbul Arkeoloji Müzeleri", *İstanbul'un Kitabı Fatih II, Eminönü I*, Fatih Belediyesi, İstanbul 2013, s. 676-697.

[2] Ayrıntılı bilgi için bkz. Burcu Kutlu Dilbaz, *Osmanlı Devleti'nin Arkeoloji Politikası*, Okur Tarih, İstanbul 2018.

[3] Hatice Palaz Erdemir, Halil Erdemir, "Belgeler Işığında Almanların Osmanlı Devleti'nde Yaptıkları Eskiçağ ve Arkeoloji Çalışmaları", *I. Uluslararası Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu*, Ed. Claus Schonig, Ramazan Çalık, Hüseyin Muşmal, Konya 2010, s. 227.

[4] Hüseyin Muşmal, *Seyyahların İzinde Osmanlı Konya ve Çevresinde Araştırma Yapan Seyyahlar (1876-1914)*, Mesa Yayınları, Konya 2009, s. 30.

Bu seyyahlar içerisinde çeşitli mesleklerden kişiler bulunmaktadır. Bunlar arasında din adamı[5], tıp doktoru[6], kraliyet üyesi[7] ve diplomatik görevliler gibi farklı sahalardan birçok ilgili sayılabilir.[8]

Osmanlı Devleti'nde Ören Yerlerini İncelemeye Gelen Seyyahlara Uygulanan Düzenlemeler

Osmanlı Devleti'ne yurtdışından ören yerlerini incelemeye gelen seyyahlara, ülkeye gelişlerinde ve seyahatleri sırasında birtakım kurallar uygulanmıştır. Ülke topraklarına giriş yapan her seyyah için bu kurallar uygulandığı gibi arkeolojik eserleri ve kentleri gezmeye gelen seyyahlar da aynı kurallara tabi tutulmuştur.

Genel olarak Osmanlı Devleti'nde seyyahlara uygulanılan hukuki uygulamalar, kapitülasyonlara dayanarak düzenlenmiştir. Kapitülasyonlar ve antlaşma metinlerinde, seyyahların Osmanlı Devleti topraklarına ve karasularına girme özgürlükleri, garanti kapsamına alınmıştır.[9] Bu özgürlükler; Fransa, İngiltere, Avusturya, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri, Belçika, İsveç, İrlanda gibi pek çok ülkeye verilmiştir.[10]

Seyyahların Osmanlı Devleti'ne girişi ve ülke içerisinde seyahat edebilmeleri için bazı belgelere sahip olmaları gerekmiştir. Bu belgeler, 16. yüzyılda *icâzet, izin-i şerif, hükm-i şerif* olarak adlandırılmıştır. 18. yüzyıldan itibaren ise *yol hükmü, yol emr-i şerifi* veya *yol hükm-i şerifi* gibi kullanımlarla ifade edilmiştir.[11] Zaman zaman arkeolojik gezi amaçlı verilen izinlerde bu belgelerin adı *teshîlât-ı lâzime* olarak da geçmektedir.[12]

Gelen seyyahların öncelikle Osmanlı Devleti'nden yol emri veya izin tezkeresi almaları gerekmektedir. Seyyahlar izin tezkeresi almak için ilk önce kendi elçiliklerine başvurmuşlardır. Bu şahıslar, elçilikleri aracılığıyla gezi izni alabileceklerdir.[13] Osmanlı topraklarında arkeolojik gezi yapacak seyyahların gezi izni almaları konusunda elçilikler aracılık etmiş ve bu hususta oldukça etkili olmuşlardır.[14]

---

[5] *BOA., Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT.) nr. 55-62.*

[6] *BOA., Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA.) nr. 42-57.*

[7] *BOA., Yıldız Sadrazam Kamil Paşa Evrakı (Y.EE..KP.) nr. 43-4200.*

[8] *BOA., MF.MKT. nr. 61-76.*

[9] Ayrıntılı bilgi için Bkz. Muşmal, *Seyyahların İzinde Osmanlı*, s. 28-30.

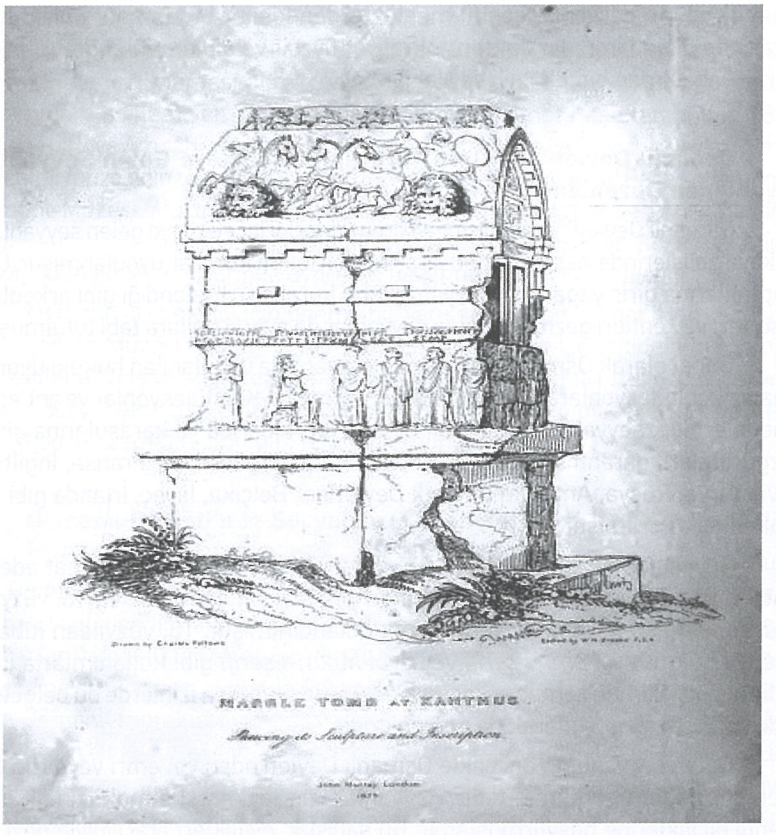
[10] Belkıs Konan, *Osmanlı Devleti'nde Seyyahların Kapitülasyonlar Kapsamında Hukuki Durumu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006; Hamiyet Sezer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18.-19. Yüzyıl)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 21, S. 33, Ankara 2003, s. 107-108.

[11] Sezer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18.-19. Yüzyıl)", s. 108-109; Muşmal, *Seyyahların İzinde Osmanlı*, s. 30.

[12] *BOA., İrade Hariciye (İ.HR.) nr.376-12.*

[13] Sezer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18.-19. Yüzyıl)", s. 106.

[14] *BOA., İrade Hususi (İ.HUS.) nr. 88-43.*

Antalya Ksanthos Antik Kenti-Mermer Lahit
(Charles Fellows, *Asia Minor,* London1838, iç kapak sayfası.)

Osmanlı topraklarına giriş izni alan seyyahlar, seyahatlerini ve geçtikleri bölgelerde yaptığı araştırmaları, padişahın güvencesi altında yapmışlardır. Seyyahların seyahatleri süresinde geçtikleri bölgelerde yapacakları araştırmalara hiç kimsenin engel çıkarmaması, canına, eşyasına ve yanındaki ekibine zarar verilmemesi konusunda, gittikleri yerlerdeki görevliler uyarılmıştır. Ayrıca seyyahlardan da bazı koşulları yerine getirmeleri istenmiştir. Seyahatleri boyunca, sadece araştırmaları ile ilgilenmelerini, konu ve görevlerinin dışına çıkmamaları talep edilmiştir. Buna karşılık, bölge halkının ve yöneticilerinin de kendilerine müdahale etmemeleri istenmiştir. Bu koşullar sağladıktan sonra, araştırıcıların can ve mal güvenlikleri, her zaman emniyet altında korunmuştur. Ancak bu emniyet güvencesi, belirli süreler içerisinde geçerlidir. Bu süre zarfında araştırmacılar, aldıkları izin belgesini bulundukları şehir veya kaza yöneticilerine göstermek şartıyla, onlardan gerekli kolaylığı görmüş ve yardımı alabilmişlerdir.[15]

[15] Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, Çev. Ali Berktay, Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, s. 168; Muşmal, *Seyyahların İzinde Osmanlı*, s. 30-33.

Seyyahlara verilen bu izinler Tanzimat dönemi ile birlikte daha ayrıntılı biçimde verilmeye başlanmıştır.[16] Buna göre seyyahlar, yalnız elçileri arayıcılığıyla seyahat izni almakla kalmamış, ayrıca ülke içinde dolaşabilmeleri için *mürûr tezkeresi* de almaları gerekmiştir.[17]

Mürûr tezkeresi bir şehirden başka bir şehre gitmek için gerekli olan izin belgesidir. Özellikle büyük kentlere göçün önlenmesi ve iç güvenliğin sağlanması için, yapılan çalışmalar kapsamında uygulamaya konulmuştur. Başta İstanbul olmak üzere büyük kentlere kırsal kesimden göçün denetlenmesi, yönetimi çeşitli önlemler almaya itmiştir. Buna göre yolculuk yapacak olanlar, Osmanlı vatandaşları ve yabancı ziyaretçiler ancak oturdukları yerdeki ilgililerden izin belgesi alarak başka bir kente gidebilmişlerdir. Bu belge 1831 yılına kadar, kaza ve kasabalarda kadı ve naiblerce düzenlenerek verilmiştir. Başka bir kente gitmek isteyen kişi, öncelikle mahallesinin imamından nereye, ne amaçla, ne kadar süre için gitmek istediğini belirten bir pusula almaktadır. Bu pusula mahkemeye götürülür, orada kadıya ibraz ettirilip, gerekli ücret ödenerek mürur tezkeresi elde edilmektedir. Muhtarlık teşkilatı oluşturulduktan sonra, pusula verme görevi muhtarlara verilmiştir. Bu sistem, 19. yüzyılda sıkı bir şekilde uygulanmıştır.[18]

Tanzimat Fermanı'nın ilanından kısa bir süre sonra, *Men-i Mürûr Nizamnamesi* adlı yeni bir düzenleme yapılmıştır. 10 Şubat 1841 tarihinde yayınlanan bu düzenleme ile birlikte, ülke içindeki dolaşım belli kurallara bağlanmıştır. Verildiği bölgelerde kaydedilen bu tezkereler, sancak merkezindeki meclisin ilgili yazısı ile İstanbul'a da bildirilmiştir.[19]

Seyyahların uyması gereken kurallar Men-i Mürûr Nizamnamesi'nde şöyle belirtilmiştir: Seyyahların ellerindeki pasaportları, kara yoluyla geleceklerin, hudutlarda veya ikamet edecekleri yerlerdeki görevli memura, İstanbul'a gelmiş ise İhtisab Nezareti'ne imzalatmaları gereklidir. Deniz yoluyla gelmişler ise Haliç'te gemide bekleyip, gümrük memuruna pasaportunu imzalatmaları gereklidir. Pasaportlu imzasız birisi olursa, elçiliği tarafından İhtisap Nezareti'ne gönderilmiştir. Tezkerelerde, gelen kişinin hangi devlet vatandaşı ve kim olduğu, mesleği, fiziksel özellikleri, nereye ve hangi tarihte gideceği belirtilmiştir.[20]

Seyyahların yolculuklarının izlenmesi için tezkere almaları zorunlu hale getirilmiştir. Böylece, seyyahların ülkeye giriş çıkışları kontrol altında tutulmuştur. Osmanlı Devleti'ne gelen seyyahların tezkereleri, belirli noktalarda kontrol edilmiştir. Seyyahların tezkerelerini; zaptiye memurlarına, kaza, kasaba ve köy

[16] Muşmal, *Seyyahların İzinde Osmanlı.*, s. 35.

[17] *BOA., Y.EE.KP. nr. 18-1790.* Burcu Kutlu Dilbaz, *Anadolu'daki Arkeolojik Kazılar (1860-1910)*, İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.

[18] Musa Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men'i Mürur ve Pasaport Nizamnameleri", *Belgeler, Türk Tarih belgeleri Dergisi,* C. XV, S. 19, TTK yay., Ankara 1993, s. 169-182; Sezer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18.-19. Yüzyıl)"., s. 114; Muşmal, *Seyyahların İzinde Osmanlı*, s. 33-34.

[19] Muşmal, *Seyyahların İzinde Osmanlı*, s. 33-34.

[20] Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men'i Mürur ve Pasaport Nizamnameleri", s. 170; Muşmal, *Seyyahların İzinde Osmanlı Konya ve Çevresinde Araştırma Yapan Seyyahlar (1876-1914)*, s. 33-34; Sezer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18.-19. Yüzyıl)", s. 114).

muhtarlarına, liman reislerine ve karantina memurlarına göstermekle yükümlü oldukları belirtilmiştir.[21]

Tanzimat dönemi öncesinde geçerli olan kurallar, Men-i Mürur Nizamnamesi ile yeniden düzenlenmiş ve bu kurallar bir araya getirilerek, bazı önemli eklemelerle yönetmelik haline getirilmiştir. Uzun süre yürürlükte kalan nizamnamenin, zamanla maliye teşkilatında yapılan düzenlemelere paralel olarak bazı hükümlerinde değişiklikler yapılmıştır.[22]

Seyyahların Osmanlı sınırları içinde dolaşımı, Men-i Mürur Nizamnamesi'nden sonra, 14 Şubat 1867 tarihinde yürürlüğe giren *Pasaport Odası Nizamnamesi* kuralları uygulanmıştır. Pasaport Odası Nizamnamesi'nde seyyahların pasaport işlemleri ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Buna göre Osmanlı Devleti'ne gelen seyyahların pasaport almaları zorunlu olup, pasaportlarına vize işlemini yaptırmaları gerekmektedir. Aynı zamanda pasaport ile birlikte, mürur tezkeresini de yanlarında taşımaları gereklidir. Bu mürur tezkerelerinin süresi bir yıldır. Gelen seyyahların isim ve unvanı, mesleği, milleti, memleketi ve eşkâli tezkerelerde açıkça belirtilir. Her gelen seyyah için ayrı ayrı tezkere verilir. Yanında pasaportu olmayan, ya da usulsüz pasaportu olan seyyahlar, görevli memura bizzat gidip bunu beyan etmelidir. Mazereti kabul olunursa, elçiliği ve elçisi tarafından verilen bir kefaletnameyi taşıması yeterlidir. Aksi takdirde, elçiliği ile görüşülerek ülke dışına çıkartılır. Yani seyyahların pasaportsuz ya da usulsüz pasaportlu kişilerin ülkeye girişleri yasaktır. Eğer pasaportsuz veya sahte kimlikle yakalanan olursa, sınır dışı edilir.[23] Seyyahlar, pasaportları ile birlikte gelip, elçilikleri vasıtasıyla yol emri almışlardır.[24] Ayrıca uğradıkları yerleşim yerinden, mürur tezkeresi alarak seyahat edebilmişlerdir.[25]

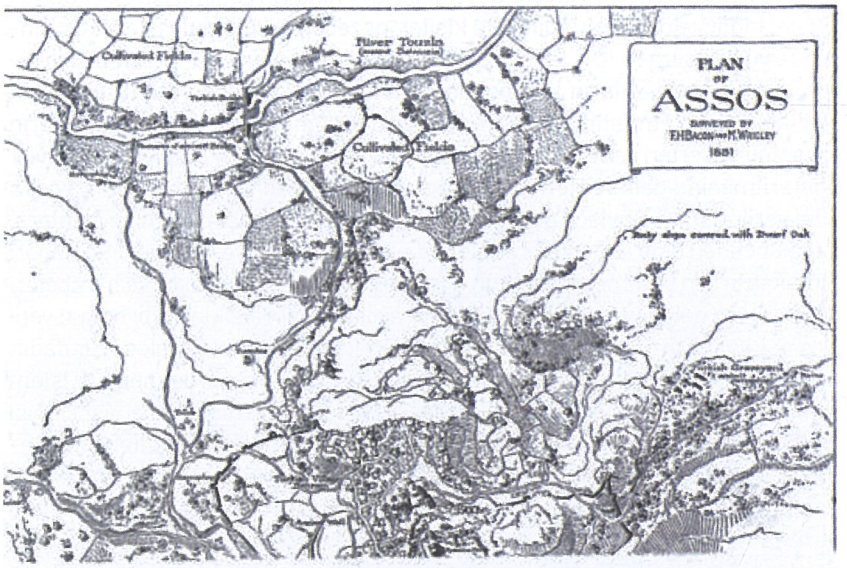
Seyyahların Osmanlı Devleti'nde seyahatleri esnasında uyacakları kurallar, 1884 yılında Pasaport Nizamnamesi ile yeniden düzenlenmiştir. Daha sonra, 1894, 1911 ve 1918 yıllarında da ayrıca pasaport nizamnameleri çıkarılmıştır.[26]

Osmanlı Devleti'nde Ören Yerlerini İncelemeye Gelen Seyyahların Anadolu'daki Gezileri

19. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da arkeolojik eserlere karşı olan ilginin giderek çoğalmasıyla, Osmanlı Devleti'ne arkeolojik araştırma yapmak amacıyla gelen seyyahların sayısı artmıştır.[27] Osmanlı Devleti'ne ören yerlerini gezmeye gelen seyyahların çoğu, bu topraklardaki çeşitli medeniyetlere ait arkeolojik mirası incelemeleri sonucunda elde ettikleri bilgiyi yayınlamışlardır.[28] Yayın-

[21] Muşmal, *Seyyahların İzinde Osmanlı*, s. 34-35.
[22] Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men'i Mürur ve Pasaport Nizamnameleri", s. 173.
[23] Nizamname hakkında ayrıntılı bilgi almak için bkz. Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men'i Mürur ve Pasaport Nizamnameleri", s. 173-181.
[24] Sezer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18.-19. Yüzyıl)", s. 115.
[25] *BOA., Y.EE.KP. nr. 18-1790.*
[26] Muşmal, *Seyyahların İzinde Osmanlı*, s. 36-37.
[27] *BOA., MF.MKT. nr. 131-105.*
[28] Zeynep İnankur, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'a Gelen Batılı Sanatçılar", *Osman Hamdi Bey ve Dönemi Sempozyumu*, 17-18 Aralık 1992, İstanbul 1993, s. 75; Muşmal, *Seyyahların İzinde*

ladıkları eserlerin içinde antik kentlere dair gezi raporları, gezi alanı planları, haritaları, krokileri ve fotoğrafları bulunmaktadır.[29]

Çanakkale Assos Antik Kent Şehir Planı
(Joseph Thacher Clarke, *Report on the Investigations at Assos in 1881*, Papers of the Archeological Institute of America, Classical Series I, Boston 1882, iç kapak sayfasından)

Osmanlı Devleti'nde ören yerleri gezmeye gelen seyyahların Anadolu'daki arkeolojik alanlara yaptığı geziler, yeni yerlerin keşfedilmesinden daha çok, bilinen yerlerin araştırılmasına yöneliktir. Bu nedenle geziler daha disiplinli, daha sistemli ve daha bilimsel bir çerçevede alanının uzmanları tarafından gerçekleştirilmiştir.[30] Seyyahların gezileri, ülkelerdeki bilimsel merkezler, vakıflar ve üniversiteler tarafından planlanmış, organize edilmiş ve finanse edilmiştir.[31] Bazen de bu ülkenin imparatorları tarafından bizzat desteklenmiştir.[32]

Osmanlı sınırları içerisinde arkeolojik yapıtları ziyaret edecek olan seyyahların, ilk önce Hariciye Nezareti ve Sadaret'ten izin almaları gerekmektedir. Eğer buradan izin alınmazsa, ruhsat ve mürur tezkiresi verilmemektedir. Bu kanuna muhalefet eden olursa görevlerinden alınmaktadır.[33] Ayrıca arkeolojik

Osmanlı, s. 19.

[29] *BOA., İrade Maarif (İ.MF.) nr. 5-7.*

[30] Muşmal, *Seyyahların İzinde Osmanlı*, s. 18-19.

[31] Gelinen ülkelerdeki bilimsel merkezler, vakıflar ve üniversiteler buna örnek olarak verilebilir. Fransa Devleti'nin Atina'ya kurmuş olduğu mekteb erkanından Perderize? adlı kişiye, Selanik ve Kosova vilayetlerinde bulunan arkeolojik eserleri gezmesi ve eski taşların resimlerini çekip yazılarını kopyalamasına izin verilmiştir. *BOA.*, MF.MKT. *nr. 452-14.*

[32] *BOA., Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.) nr. 486-41.*

[33] *BOA., DH.MKT. nr. 214-36*; Burcu Kutlu Dilbaz, *Anadolu'daki Arkeolojik Kazılar (1860-1910)*, s.

eserleri ve harabeleri gezmek isteyen seyyahlar hakkında, nasıl işlemler yapılacağı konusunda da Hariciye Nezareti'ne bilgi verilmektedir.[34]

Arkeolojik eserleri incelemeye gelen seyyahların çoğuna gerekli kolaylığın sağlandığı görülmektedir.[35] Bu kişiler, gezecekleri bölgede işlerini sorunsuzca yürütebilmek için tavsiyenameler de istemişlerdir.[36] Ancak bu tavsiyenameleri, seyyahların kendisi değil de yine vatandaşı oldukları ülkenin elçilikleri talep etmiştir.[37] Dâhiliye Nezareti tarafından verilen ve seyyahların arkeolojik eserleri yalnızca görebilmelerine ve bu amaçla kendilerine kolaylık gösterilmesine dair verilen izin konusunda, daha sonra Müze-i Hümayun'a bilgi verilmiştir.[38] Böylece gelen ören yerlerini gezmek için gelen seyyahlara, daha önceden elde edilen tecrübelere dayanarak Dâhiliye Nezareti'nin haberi olmaksızın izin verilmesi mümkün olmamıştır.[39] Arkeolojik eser ve harabeleri gezmek için gelen seyyahlar, elçilikleri aracılığıyla izin aldıkları gibi bunun yanı sıra eski eser nizamnamelerinde belirtilen kurallara da uymak zorundadır. Eğer aykırı davranırlar ise bu kez de Maarif Nezareti'nin görüşüne göre işlem yapılmaktadır.[40] Bu işlemden başka Maarif Nezareti'nin diğer bir etkisi, bilgisi dışında tavsiyename verilmemesidir.[41] Bu uygulama ile antik kentleri ve arkeolojik alanları gezenlerin gezdikleri yörelerdeki eserlere zarar vermelerinin engellenmesi amaçlanmıştır. Sadece gezi izni olan ve arkeolojik kazı izni olmayanların gezdikleri yerdeki arkeolojik eser ve binalara, dokunmasına ve herhangi bir tahribata uğratılmasına izin verilmeyeceği bildirilmiştir.[42] Ayrıca seyyahlar, seyahatleri sırasında arkeolojik eser bulurlarsa ne yapmaları gerektiğini de Maarif Nezareti'ne danışmışlardır.[43]

27.

[34] *BOA., MF.MKT. nr. 131-105.*

[35] *BOA., DH.MKT. nr. 224-39.*

[36] *BOA., DH.MKT. nr. 366-19.*

[37] *BOA., DH.MKT. nr. 1175-41.*

[38] *BOA., MF.MKT. nr. 165-1.*

[39] *BOA., DH.MKT. nr. 250-52.*

[40] Yabancı ülkelerden seyahat için gelenlerin arkeolojik eserleri görmek arzusuyla elçilikler aracılığı ile aldıkları izin belgeleriyle serbestçe dolaşmaktadırlar. Bu serbestlik 1884 Eski Eser Nizamnamesi'ne uymamaktadır. Bu konuda Maarif Nezareti'nin görüşleri alınarak ona göre işlem yapılması istenmiştir. *BOA., DH.MKT. nr. 1881-49.*

[41] *BOA., DH.MKT. nr. 2033-77; nr. 2051-30*; Burcu Kutlu Dilbaz, *Anadolu'daki Arkeolojik Kazılar (1860-1910)*, s. 28.

[42] *BOA., DH.MKT. nr. 2509-128.*

[43] *BOA., DH.MKT. nr. 1881-49.*

Fethiye Pinara Antik Kenti
(Felix Ritter Von Luschan- Eugen Petersen, *Reisen in Lykien, Milyas und Kibyratis*, Wien 1889, s. 38.)

Ören yerlerini gezmeye gelen seyyahların dolaştıkları yerler ve inceledikleri eserler konusunda Müze-i Hümayun'un belirleyici bir görevi olmuştur. Örneğin ören yerlerini gezmeye gelen seyyahların antik eserlerin resmini çizmek veya fotoğrafını çekmek konusunda, yerel yönetimlere önerilerde bulunmaları istenmiştir.[44] Bu konuda belirtilen görüş üzerine seyyahların resim ve fotoğraf almasına izin verilmiştir.[45] Ayrıca ören yerlerini gezmeye gelen seyyahlardan, yaptıkları inceleme sonucunda edindikleri bilgiyi, bir rapor halinde müzeye sunmaları istenmiştir.[46] Bazı seyyahlar, seyahatlerini tamamlayıp ülkelerine döndükten sonra, hazırladıkları raporların bir kopyasını Babıali'ye göndermişlerdir.[47]

[44] *BOA., MF.MKT. nr. 165-1.*

[45] İstanbul'daki Rusyalı Luper adlı bir araştırmacı arkeolojik eser incelemesi yapmak üzere, İnebolu, Samsun, Sinop, Ordu ve Giresun'un etrafını gezmek ve bulacağı harabelerin fotoğraflarıyla resimlerini ve kurşun kalemle krokilerini almak istemektedir. Bunun üzerine arkeolojik eserin vaziyetlerini değiştirmemek ve bulundukları yerlerde yalnız resim ve fotoğraflarını almak şartıyla kendisine izin verilmiştir. *BOA., İ.HR. nr. 388-21.*

[46] Arkeolojik eserleri incelemek üzere Aydın'a gelecek olan Viyana Üniversitesi'nden Doktor Emil Szanto ve Edvar Hula adlı kişiler gelecektir. Bu kişilerin eserlere, hiçbir tahribatta bulunmaması ve hazırladıkları raporun bir suretini Müze-i Hümayun'a göndermek şartıyla gerekli kolaylığın gösterilmesi istenmiştir. *BOA., DH.MKT. nr. 208-83.*

[47] *BOA., DH.MKT. nr. 4-44.*

Ören yerlerini gezmeye gelen seyyahların, seyahat edecekleri yerleri daha rahat gezebilmeleri için onlara gereken kolaylık ve yardım sağlanmaya çalışılmıştır. Bu kişiler, özellikle arkeolojik eserler konusunda uzman veya ilgili şahıslar ise daha da dikkatli davranılmıştır.[48] Bazı seyyahlara her zaman olmasa da refakatçi görevliler verilmiş ve kendilerine gezileri ve araştırmaları boyunca eşlik etmişlerdir.[49] Bu görevliler, seyyahların eserlere nasıl muamele ettiğini de kontrol etmiştir. Bu görevliler aynı zamanda da seyyahların herhangi bir olumsuz durumla karşılaşmaması için onlara yardımcı olmuştur.[50]

Arkeolojik kazı alanını gezmek isteyen seyyahların izin belgeleri gittikleri yerde, yerel yönetimler tarafından kontrol edilmiştir. Eğer gezi izinleri yoksa gezmeleri engellenmiştir. Özellikle, büyük ve önemli kazıların yapıldığı alanlarda, daha dikkatli davranılmıştır. Örneğin; 1870 yılından itibaren Çanakkale'deki Troya antik şehrinde kazı yapan Heinrich Schliemann'ın 1887 yılında Troya'ya kazı yapmak haricinde gezmek için dahi olsa gelmesi yasaklanmıştır. Bunun nedeni, Schliemann'ın Troya'da daha önceden yaptığı kazılar sonucunda bulduğu arkeolojik eserlerin hepsini, ülkesine kaçırmış olmasıdır. Bu durumdan haberdar olan Osmanlı hükümeti, arkeolojik eserleri korumak için kendisinin Osmanlı topraklarına girişini yasaklamıştır.[51] Schliemann bu durumu asla kabul etmediği gibi burada yeniden kazı yapmak için oldukça çaba harcamıştır. Bu yoğun çabaları sonucunda, 1890 yılı Martı'nda yeniden Troya kazılarına başlamıştır.[52]

Osmanlı Devleti topraklarında seyyahların gezi yaparken, arkeolojik eserlerin korunmasına özen göstermelerine önem verilmiştir. Bunun yanı sıra ören yerlerine gelen seyyahlara, kazı yapmamak şartı ile müsaade edilmiştir. Gezdikleri tarihi eserlere zarar vermemeleri kaydıyla gezmelerinde sakınca olmadığı için kendilerine gezi izni verilmiştir.[53]

Ören yerlerini gezmeye gelen seyyahlara sağlanan kolaylıklardan biri de deniz kıyılarında bulunan antik şehirleri gezmeleri için kendilerine tekne ve vapur verilmesidir.[54] Bu tekneler sayesinde seyyahlar, buradaki şehirleri kolaylıkla

---

[48] *BOA., DH.MKT. nr. 1175-12.*

[49] *BOA., İ.HUS. nr. 37-57.*

[50] Troya harabelerini ziyaret etmek üzere gelecek olan 360 Almanın seyahat etmek üzere iki vapurla 26 Temmuz 1892'de buradaki harabeleri görmek üzere birkaç saat kalmalarına izin verilmiştir. Bunun için oradaki memurlar görevlendirilmiştir. *BOA., Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.HR.) nr. 16-3.*

[51] *BOA., DH.MKT. nr. 1417-90*, Burcu Kutlu, *Batı Anadolu'daki Arkeolojik Kazılar*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 79.

[52] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri,* Mas Matbaacılık, İstanbul 2007, s. 37-40.

[53] *BOA., DH.MKT. nr. 619-6.*

[54] Akdeniz boğazı muhafız vekili Ferik İsmail Hakkı Bey Çanakkale'den 24 Haziran 1893 tarihli bir telgraf yazmıştır. Telgrafta Rus İstanbul Elçisi'nin Hisarlık'taki arkeolojik eserleri görmeye geleceğinden bahseder. Elçi'nin eski Hisarlık kazısını görmek için Kolkid adlı elçilik vapuruyla yarın Hisarlık'taki Kumkale iskelesine geleceği yerel yönetimden bildirilmiştir. Elçinin oraya geliş gidişinde gerekli önlemler alınacaktır. Seyahat kolaylığı sağlanacaktır. *BOA., Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK.) nr. 91-105.* İstanbul Amerika Elçisi, Hisarlık'taki antik şehri görmek üzere Çanakkale'ye gelecektir. Orada "beylik istimbotu" bulunduğu haberi alınmıştır. Bu istimbotun yirmi dört saat kendisine ayrılmasını rica etmektedir. Bu konuda hariciye nezareti aracılık etmektedir. Yıldız Sarayı'na Başkatip Süreyya yazısında bildirmiştir. *BOA., İ.HUS. nr. 31-36*; Burcu Kutlu Dilbaz, *Anadolu'daki Arkeolojik Kazılar (1860-1910)*, s. 30.

gezmişlerdir. Gezi sırasında, eserlerin fotoğrafını çekmelerine ve eserlerin kopya kalıplarını çıkarmalarına da izin verilmiştir.[55] Seyyahlar gezileri süresince, rahat hareket ettikleri gibi antik şehri gezerken birtakım notlar almışlardır.[56] Bu konuda birçok örnek verebiliriz. Örneğin İngiliz araştırmacı seyyahlar da zaman zaman antik kentlere geziler düzenlemiştir.[57] Bu gezileri çoğu zaman, kendilerine ait özel yatları ile yapmışlardır.[58] Ören yerlerini gezmeye gelen seyyahlardan birisi de Edwin John Davis'tir. Kendisi, Britanya İmparatorluğu'nun görevlisi olarak İskenderiye'deki Aziz Marcus Kilisesi'nde papazlık yapmıştır. Daha sonra bu görevini bırakıp, 1872 yılında Anadolu'da seyahate çıkmıştır. İzmir'den Denizli'ye ve oradan Antalya'ya kadar birçok antik kenti dolaşmıştır. Gördüklerini fotoğraflamış, çizimler yapmış, dolaştığı yerlerin haritasını çıkarmış ve birçok bilgiyi kayıt altına almıştır. Bu gözlemlerinden elde ettiği bilgiyi, ülkesine geri döndüğünde kitap olarak yayımlamıştır.[59]

Suriye Ballbeek Harabeleri
(Frank George Carpenter, *The Holy Land and Syria*, New York 1922, s. 228-229.)

[55] *BOA., DH.MKT. nr. 2207-117.*
[56] *BOA., DH.MKT. nr. 2067-16.*
[57] *BOA., İ..HR. nr. 359-86.*
[58] *BOA., İ..HR. nr. 360-3.*
[59] Edwin John Davis, *Anadolu*, Çev. Funda Yılmaz, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006, s. 224; Kutlu, "Batı Anadolu'daki Arkeolojik Kazılar, s. 14.

Ören yerlerini gezmeye gelen seyyahların bazılarına kolaylık sağlanırken, bazı seyyahların da gezi sırasında gözetim altında tutulması, hal ve hareketlerinin izlenmesi istenmiştir.[60] Böylece, seyyahların arkeolojik eserlere zarar vermelerine ve gezdikleri antik kentlerde izinsiz kazı yapmalarına engel olunmak istenmiştir.[61] Bu konuda daha önceden uyarılarda bulunan yerel yöneticilerden, ören yerlerini gezmeye gelen seyyahların yanlış hareketlerine dikkat edilmesi ve böyle bir durumla karşılaşılacak olursa bunların merkeze bildirilmesi istenmiştir.[62] Ayrıca ören yerlerini gezmeye gelen seyyahların yanına ara sıra verilen görevliler, zamanla zorunlu hale getirilmiştir. Bu gezilere Schliemann ve yanındakilerin Troya'ya yaptığı geziler örnek olarak verilebilir. Schliemann'ın Troya'daki kazılarını esnasında buradan eser kaçırmasından dolayı Osmanlı Devleti'ne girişi yasaklanmış, fakat Schliemann 1887'de kazı yapmayıp Troya'yı ziyaret etmek istemiştir. Bu kabul edilmeyince Alman elçiliği bu isteği şöyle bir yazıyla Osmanlı yönetimine bildirmiştir:[63]

> *Çanakkale'de meydana gelen bir olayı üzülerek bildiririz. Bu olay, vilayet memurlarından bazılarının, Osmanlı topraklarını ziyaret etmek isteyen seyyahlara, Osmanlı Devleti'nin her zaman iyi niyet göstermediğine bir kanıttır. Şöyle ki; Saksonya Kralı'nın özel danışmanlarından ve Darülfünun muallimlerinden Dr. Wachmut, daha önce Dr. Heinrich Schliemann'ın parasıyla ve kendi gözetiminde yapılan kazı sırasında ortaya çıkarılan Troya kentinin bazı eserlerini görmek için Dr. Suhart ile Ricaryos adlı iki gençle ve yanlarında Heinrich Schliemann ile Atina'dan Çanakkale'ye gelmiştir. Schliemann, Mutasarrıf Ziver Paşa'ya başvurarak, gezi sırasında bazı kolaylıklar sağlanmasını istemiştir. Ziver Paşa İstanbul'dan izin verilmedikçe, kendilerine yardımcı olamayacağını söylemiştir. O akşam hükümet tercümanı da Schliemann'ın yanına gelerek Çanakkale muhafızı Asaf Paşa'nın İstanbul'dan telgrafla istediği talimat gelmedikçe, Troya'daki arkeolojik eserlerin kesinlikle gezilemeyeceğini söylemiştir. İstenen talimat ertesi güne kadar beklenmişse de gönderilmediği için, Schliemann Atina'ya dönmek zorunda kalmıştır. Arkadaşları ise, Hisarlık çevresinde çiftliği bulunan ABD Konsolosu Kalor'u ziyaret etmek istediklerinden ata gerek duymuşlardır. At sahipleri, mutasarrıfın kesin emri olduğu için kendilerine at vermemiştir. Bu yüzden seyyahlar yürüyerek gitmek zorunda kalmışlardır.*
>
> *Erenköy'e ulaştıklarında, atlı bir subay ile iki zabtiye ortaya çıkarak Hisarlık, Pınarbaşı veya kazı yapılan öteki yerlere ziyaret etmelerinin yasak olduğunu, onlara söylemiştir. Seyyahlar, ABD Konsolos'u Kalor'u görmek niyetinde olduklarını ve Erenköy'de at da bulabile-*

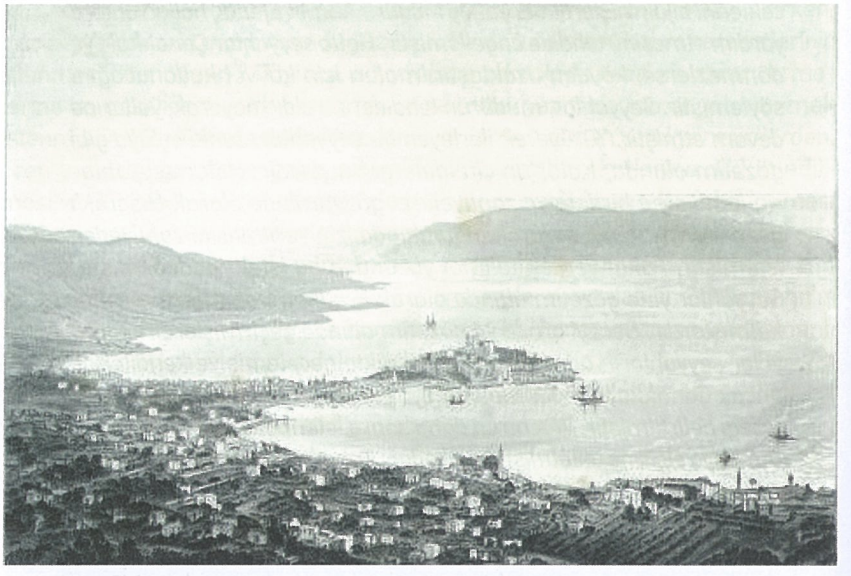
[60] *BOA., Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.İD.) nr. 28-2/18.*
[61] *BOA., DH.MKT. nr. 2258-2.*
[62] *BOA., DH.MKT. nr. 1158-11.*
[63] *BOA., Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS.) nr. 16/50.*

ceklerini bildirmişlerdir. Erenköy Müdürü Ahmet Efendi, halkın onlara yardım etmesini, tehditle engellemiştir. Hatta seyyahlar Çanakkale'ye dönmezlerse, köyden uzaklaştırılmaları için kuvvet kullanacağını söylemiştir. Seyyahlar, müdürün tehditlerine aldırmayarak, yollarına devam etmiştir. Yürüyerek ilerleyen bu seyyahlar, sanki eşkıya gibi gözetim altında, Kalor'un çiftliğine gelmişlerdir. Kalor seyyahların kendisiyle birlikte ve zaptiyelerin gözetiminde olarak Hisarlık'ı gezmelerine kendi sorumluluğu altında izin verilmesini zaptiyeden istemiştir. Fakat verilen talimat yüzünden bu istek reddedilmiştir. Seyyahlar yine gözetim altında olarak Erenköy'e dönmeye mecbur kalmışlardır. Geceyi orada ve gözetim altında geçirmişlerdir. Zaptiyeler seyyahların odasına girerek birlikte gecelemiş ve kendilerine ancak Çanakkale'ye dönmeleri kaydıyla at kiralamalarına izin verileceği belirtilmiştir. Wachmut daha sonra İstanbul'a gelerek bu olayı Almanya elçisine anlatmıştır. Ardından, Troya'yı ziyaretten vazgeçerek Almanya'ya dönmüştür.

Almanya vatandaşı olan ve saygıya layık bulunan bazı seyyahların, yerel memurlar tarafından böyle kötü muamele görmeleri şaşırtıcıdır. Bu nedenle bu olay konusunda, Hariciye Nezareti'nin dikkati çekilmiştir. Babıali tarafından, seyyahlara gecikmeksizin izin verileceği konusunda daha önceden bir kuşku duyulmamaktadır. Elçi, Babıali'nin yerel memurlar hakkında ne yaptığını ve bundan sonra Troya'yı ziyaret etmek isteyecek sıradan Alman seyyahların bu türlü kötü davranışa uğramamaları için ne gibi önlemlere başvurulduğunu sorarak, hiç olmazsa, Osmanlı Devleti'nin Wachmut hakkında yapılan davranışı kınadığını ve özellikle Erenköy müdürünün layık olduğu kınamanın yapıldığını bilmek istemiştir. Elçiye göre Dr. Suhart ve Ricaryos'un bu geziden başlıca amacı Troya'nın bulunduğu yeri görmekten ibarettir. Kendileri yakında Çanakkale'ye yeniden gelecektir. Bu ziyaretin engellenmeyeceği konusunda bir an önce güvence verilmesini rica etmiştir. Elçinin belirttiği üzere bu seyyahlar, herhangi bir kazı yapmayacak veya nizamnamelere de yasak olan herhangi bir davranışta bulunmayacaklardır."[64]

Ören yerlerini gezmeye gelen seyyahların gezileri sırasında karşılaştıkları eserleri alıp yurtdışına götürmeleri yasaktır. Çoğu gezi izni bu şartlar dâhilinde verilmiştir.[65] Arkeolojik eserleri yerlerinden oynatmaları ve eserlere dokunmaları dahi yasaklanmıştır.[66] Seyyahlar, kişisel çabaları ile arkeolojik kazılarla eser araması yapmak istediğinde, gezi izni iptal edilmiştir.[67]

[64] *BOA., HR.SYS. nr. 16-50*; Burcu Kutlu Dilbaz, *Anadolu'daki Arkeolojik Kazılar (1860-1910)*, s. 30.
[65] *BOA., MF.MKT. nr. 500-25.*
[66] *BOA., DH.MKT. nr. 521-77.*
[67] *BOA., DH.MKT. nr. 2228-33.*

Bodrum Şehri ve Kalesi
(Charles Thomas Newton, *Travels and Discoveries in the Levant*, Vol. II., Londra 1865, s. 139.)

Osmanlı Devleti'ne yapılan seyahatlerle, ören yerleri ile ilgili olarak Avrupa kamuoyuna yeni bilgiler ulaştıkça, bu alanları ziyaret etmek isteyen seyyah sayısı da artmıştır. Bu konuda ilgi gösterilen yerlerin başında, Çanakkale'de bulunan Hisarlık Harabeleri gelir. Bu dönemde burayı gezmeye, Kıbrıs'taki ABD Konsolosu,[68] Fransa Konsolosu,[69] Büyük Britanya Konsolosu[70] gibi bazı üst düzey kişiler de ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlere bir örnek verilecek olunursa; 1892'de 360 Alman ve Avusturyalı seyyah, Lloyd Kumpanyası'nın vapuru ile Biga'ya gelmek ister. Bunun için Avusturya'nın Çanakkale Konsolosu, 14 Temmuz 1892 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne başvurmuş ve kendilerine yardımcı olunmasını istemiştir. Biga Mutasarrıflığı'na bu konuda da bilgi verildiği gibi ören yerlerini gezmeye gelen seyyahlara engel olunmaması ancak, gerekli kurallara uymaları gerektiği, hal ve hareketlerine dikkat edilmesi ve herhangi bir uygunsuzluğa fırsat verilmemesi istenmiştir.[71] Böylece Avusturyalı seyyahlara gezileri esnasında çeşitli kolaylıklar sağlanmıştır.

[68] *BOA., İ..HR. nr. 238-14160.*
[69] *BOA., İ..MF. nr. 1-45.*
[70] *BOA., MF.MKT. nr. 51-88.*
[71] *BOA., İrade Dahiliye (İ.DH.) nr. 1283-101039; Y.PRK.HR. nr. 16-3.* 1892'de yapılacak olan bu gezi Viyana Üniversitesi Arkeoloji Kürsüsü Başkanı Prof. Dr. Otto Benndorf başkanlığında, Avusturya Krallık Kültür ve Eğitim Bakanlığı tarafından yapılan gezi olduğu düşünülmektedir. Araştırma gezisinin amacı, Lykia üstüne yapılacak kapsamlı bir yayın için kesin verilerin toplanmasıdır. Bu gezi hakkında geniş bilgiyi geziye katılmış olan Avusturyalı subay Ernst Krickl vermiştir. Kitapta antik kentlerin krokileri, Lykia anıtlarının ayrıntı çizimleri ve fotoğrafları bulunmaktadır. Bkz. Ernst Krickl, *1892 Lykia Günlüğü*, Yayına Hazırlayan: Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2005.

Biga Mutasarrıfı Ziver Bey bu durum karşısında, "şimdiye değin bu kadar çok yabancı konuk gelmemiş olduğundan özellikle protokol açısından bunların nasıl karşılanacağını", Dâhiliye Nezareti'ne sormuştur.[72] Bu gezi, kazı alanlarını seyahate gelen kafileler içerisinde sayıca bu denli yüksek oluşa ilk örnektir. Ancak daha sonra, bunun gibi misaller birçok kere görülecektir.

Bazı seyyahların geziler yaptığı bölgeye daha sonra kazı yapmak üzere geldiği görülmektedir. Mesela; Hisarlık'ta kazı yapacak olan Heinrich Schliemann kazıdan önce bölgeye seyyah olarak gelip, buraları gezdiği görülmektedir. Troya kazıları gezi seyahatlerinin kazı araştırmalarına döndüğü en büyük örnektir. Schliemann burada kazı yapmadan önce, Troya kentini bulmak üzere ilk kez 1868 yılında gelmiştir. İki yıl sonra da buradaki kazılarına başlamıştır.[73]

Bunun yanı sıra ören yerlerinde kazı çalışmaları yapan kişilerin, daha sonra bölgeyi ziyaret etmek için gelinmesine Atina Eski Eserler Okulu yöneticilerinden Dr. Wilhelm Dörpfeld buna örnektir. Schliemann'dan sonra Troya'da kazı çalışmaları yapmış ve kazı çalışmalarını bitirdikten sonra Dörpfeld 1895'te, Troya'ya ziyarette bulunmuştur. Dörpfeld'in yanında, Atina'nın Almanya Elçisi ve Almanya Eski Eserler Bilim Üyeleri de bulunmaktadır. Bu bilim adamları daha evvelden başka yerleri gezmelerine izin verilen arkeolojik eser bilim kurumları mensuplarından oldukları için ve burayı daha önceden başka ülkelerden gelip ziyaret etmelerinden dolayı bu kişilere müsaade edilmiştir. Fakat yanlarına Biga Tabur Ağası ve Bahr-ı Sefid Boğaz Muhafızlığı'ndan bir subay ve bir de mahallince müze memuru görevlendirilmiştir.[74] Bu ziyaretinden sonra Dörpfeld ikinci kez 1899'da da otuz kişi ile ziyarete gelmiştir.[75]

Dörpfeld, daha sonra yanında 30-40 kadar kişi ile beraber Hisarlık'taki harabeleri tekrar ziyaret edecektir. Bu konuda Biga Mutasarrıflığı'na gönderilen yazıyla kendisine gerekli kolaylığın sağlanması, ancak yanlış bir hareketi olursa da bildirilmesi istenmiştir. 13 Mayıs 1900 tarihinde, Kale-i Sultaniye ile Kum Kalesi arasındaki Karanlık Liman'da karaya çıkan Dörpfeld, Hisarlık'ta birkaç gün kaldıktan sonra ülkesine dönmüştür.[76] Bundan sonra Dörpfeld, 1906 yılına kadar Troya'yı ziyaret etmiştir.[77]

Troya'yı gezmeye gelenler arasında Fransızlar da vardır ki aslında onlar, bu bölgeyi en çok ziyaret edenlerdir. Bunda, Troya antik kentine karşı gösterdikleri ilginin payı büyüktür. Eylül 1903'te bir grup Fransız seyyah, Hisarlık'ı gezmek için izin istemiştir.[78] Gelen Fransız seyyahlara arkeolojik eserlere zarar vermemeleri, hal ve hareketlerine dikkat etmeleri şartı ile gereken müsaade verilmiştir.[79]

---

[72] *BOA., İ.DH. nr. 1283-101039.*
[73] Sazcı, *Troia Hazineleri*, s. 31.
[74] *BOA., İ.HUS. nr. 37-57.*
[75] *BOA., Yıldız Perakende Evrakı Baş Kitabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK.) nr. 59-30.*
[76] *BOA., DH.MKT. nr. 2339-4.*
[77] *BOA., İ.HUS. nr. 88-43; İ.HR. nr. 383-30; İ.HR. nr. 401-10.*
[78] *BOA., Yıldız Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.DH.) nr. 12-55;* Burcu Kutlu Dilbaz, *Anadolu'daki Arkeolojik Kazılar (1860-1910)*, s. 30.
[79] *BOA., DH.MKT. nr. 763-25.*

Bahsedilen seyyahlar yalnızca eski çağlardan kalan antik eserleri incelememiş, İslami eserlere de ilgi göstermiştir. Özellikle camiler, ören yerlerini gezmeye gelen seyyahların büyük ilgisini çekmiştir. Örneğin, Alman arkeolog Walter Zihe ve yanındaki mühendis Dr. Kusma Konya, Niğde, Kayseri ve Sivas'taki camileri gezmek istemiştir. Buralardaki camilerin iç ve dış mekanlarına ait mimari özelliklerinin fotoğrafını çekmek ve onları incelemek için kolaylık sağlanmasını istemiştir.[80]

Seyyahların arkeolojik eser dışında, ülkenin flora ve faunasını incelemek için de Osmanlı topraklarına geldiklerini görmekteyiz. Bu tür gezilere, kazı yapmaksızın ve yalnızca alan incelemesi şartı ile izin verilmiştir. Örneğin Avusturyalı botanik bilimi uzmanları, Adana, Konya, Kayseri ve Humus'u görmek istemişlerdir.[81]

Osmanlı Devleti'nde Anadolu'ya ören yerlerini gezmeye gelen seyyahlar konusunda daha birçok örnek verilebilir. Bu makalede bahsedilen seyyahlar gelen seyyahların tamamını kapsamamaktadır. Ören yerlerinin Osmanlı Devleti'nde seyyahlar tarafından ziyaret edilmesine Anadolu'ya gelen seyyahlardan birkaç tanesi örnek olarak verilmiştir. Ören yerlerini gezmeye gelen seyyahlara birkaç örnek daha verecek olursak bunlar, Alman arkeolog Adolf Furtwangler ile Alman dilbilimci Albert Rehm'dir. Arkeolog Furtwangler, Bergama ve Bodrum'daki Mausoleion'de bulunan eserler hakkında yazılar yazarken,[82] dilbilimci Rehm de Didim harabeleri ile ilgili eserler kaleme almıştır.[83] Bu konuda yine, İngiliz doğabilimcisi Edward Forbes Lykia, Milyas ve Kibyratis'te geziler yapmış, notlar almış ve bunları yayınlamıştır.[84] Asıl mesleği papazlık olan İngiliz antikacı ve oryantal seyyah Francis Vyuyan Jago Arundell Pisidia'ya yaptığı bir gezi ile bölgenin coğrafyası ve arkeolojik eserlerine ilişkin bilgi toplamıştır. Daha sonra bu bilgilere, ayrıca geçmiş olduğu yolların haritasını da ekleyerek kitap olarak yayınlamıştır.[85]

Anadolu'ya ören yerlerini gezmeye gelen bir diğer seyyah da Carl Ferdinand Friedrich Lehmann Haupt'tur. Carl Lehmann Haupt, Doğu Anadolu'da araştırma ve incelemeler yapmış, 1888 ve 1889 yıllarında Van Kalesi ve bölgesinde bilimsel çalışmalar yürütmüştür. Daha sonra 1898-1899 yıllarında tekrar Van Toprakkale'de kazılar yapmış ve bunların bizzat yönetimini üstlenmiştir. Bu kazıların arkeoloji açısından önemi büyüktür. Zira bu araştırmalar, Urartularla ilgili ilk ayrıntılı çalışmadır ve ilk kez kral mezar odalarının planları yayınlanmıştır.[86] Aynı

[80] *BOA., DH.İD. nr. 28-2-19*; Burcu Kutlu Dilbaz, *Anadolu'daki Arkeolojik Kazılar (1860-1910)*, s. 36.
[81] *BOA., DH.MKT. nr. 1204-72*.
[82] Mehmet Kanar, *Doğu Bilimciler*, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2004, s. 796-797.
[83] Kanar, *Doğu Bilimciler*, s. 1815.
[84] Thomas Abel Brimage Spratt- Edward Forbes, *Milyas, Kibyratis ve Lykia'da Yolculuklar*, Çev. Doğan Türker, Suna İnan Kıraç Akdeniz, Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya 2008.
[85] Yayınlamış olduğu kitaplarından örnekler: Francis Vyuyan Jago Arundell, *Discoveries in Asia Minor*, I-II, London 1839; aynı yazar, *Discoveries in Asia Minor, including a description of the ruins of several ancient cities, and especially Antioch of Pisidia*; Kanar, *Doğu Bilimciler*, s. 166.
[86] Vildan Sekmen, *Van ve Toprakkale'deki Araştırma ve Kazıların Tarihçesi*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990, s. XII, 10-19.

zamanda Prof. Dr. Lehmann Haupt, İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi'nde 1915-1918 yılları arasında antik tarih dersi vermiştir.[87]

Hattuşaş Yazılıkaya Tapınağı'ndaki Kabartmalardan Çizim Örnekleri-Çorum/Boğazkale
(Major-General Sir Charles Wilson, *Handbook for Travellers in Asia Minor, Transcaucasia, Persia*, London 1895, s. 24.)

Tarihçi ve arkeolog İngiliz Henry Christmas, 1851'de İzmir, Efes, Bergama, Salihli, Alaşehir, Denizli ve Akhisar'da yapmış olduğu gezilerini kaleme almıştır. Henry Christmas bu bölgelerdeki antik kentleri tek tek gezmiş ve izlenimlerini anlatmıştır. Örneğin; Aydın'ın Sultanhisar ilçesinde bulunan Nysa antik kentini şu şekilde anlatır:

Sultanhisar'ın kuzeyinde, yaklaşık bir buçuk saat mesafede Nysa kalıntıları görülebilir. Kalıntılar bir düzlükte zengin ve verimli bitkilerin ortasında uzanmaktadır. Çam ağaçları, zeytinler, asmalar, meşe, dişbudak ağacı, hepsi resim gibi Nysa'nın antik surlarıyla birbirine karışmıştır. Bu şehir iki alçak tepenin üstüne kurulmuştur. Şiddetli bir taşkın şehri ikiye ayırmış, bu yüzden şiddetli akıntının üstünden atılan bir köprüyle iki taraf birleştirilmiştir. Batı tarafındaki tepede uzun bir suyolunun kalıntılarını görebilirsiniz. Akıntının doğu kıyısından fazla uzak olmayan bir yerde de artık sadece zeytin ağaçlarının kuşattığı geniş bir tiyatro bulunmaktadır.[88]

Osmanlı Devleti'ne yurtdışından gelmiş seyyahlar olduğu gibi, yurtiçinden de Osmanlı topraklarındaki antik kentlere seyahat eden seyyahlar vardır. Bunlardan birisi Rum asıllı Dimitri Danieloğlu'dur. Danieloğlu doğup büyüdüğü Antalya'da 1850'de 13 günlük bir seyahat gerçekleştirmiştir. Gezileri için Charles Fellows ve Strabon'un kitaplarını rehber olarak kullanmıştır. Perge, Sillyon, Aspendos, Lara ve Side bölgelerindeki arkeolojik kalıntıları gezip, notlar almış ve bunları Yunanca olarak yayınlamıştır.[89]

[87] Mehmet Taner Tarhan-Ömer Faruk Akün, "Edebiyat Fakültesi", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 10, s. 400.

[88] Henry Christmast, *İstanbul ve Ege Yollarında, 1851'de İzmir, Efes, Bergama, Salihli, Alaşehir, Denizli, Akhisar*, Çev. Mustafa Özbaş, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 98.

[89] Dimitri E. Danieloğlu, *Bir Pamphylia Seyahati*, çev. Ayşe Ozil, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul 2010.

Seyyahların İlgi Duydukları Önemli Ören Yerlerinden Örnekler Gösteren Harita
(Seton Lloyd, *The Art of The Ancient Near East: Egypt, Levant, Persia, Assyria, Sümer, Anatolia*, New York 1965, s. 15.)

Sonuç

Avrupa'da arkeoloji bilincinin olgunlaşmasından sonra, arkeoloji ile ilgilenen kişilerin yeni eserler görmek için başka bölgelerde de arkeolojik keşif yapma ihtiyacı doğmuştur. Bu dönemde yapılan inceleme gezisi sonuçları, Avrupa arkeoloji dünyasını, Osmanlı Devleti'nin arkeolojik eser zenginliği konusunda bilgilendirmiştir.

Ören yerlerini gezmeye gelen seyyahların, Osmanlı Devleti'ne yaptıkları gezileri özellikle 16. yüzyıldan itibaren başlamış ve verilen örneklerden görüleceği üzere 19. yüzyılda Anadolu'ya yapılan seyahatler artış göstermiştir. Gelen seyyahlar birtakım kurallar çerçevesinde izin almak suretiyle tüm ülke topraklarında geziler yapmışlardır. Ören yerlerini gezmeye gelen seyyahların ilgisini daha ziyade Yunan, Roma ve Eski Doğu medeniyetlerinden kalma arkeolojik eserlerin bulunduğu Anadolu çekmiştir. Seyyahlar gördükleri çeşitli kültür ve medeniyetlerden kalan arkeolojik eserler hakkında gezerek notlar almış ve bunları ülkelerinde yayınlamışlardır. Yayınlanan eserler yurtdışında oldukça ses getirmiş ve bu da Osmanlı Devleti'ne karşı arkeolojik ilginin artmasına neden olmuştur. Bunların bir kısmı günümüzdeki yurtdışındaki müzelerde bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nden yurtdışına giden eserlerin bulunduğu müzelere örnek olarak; İngiltere'deki British Museum, Fransa'daki Louvre Museum, Almanya'daki Pergamon Museum ve Rusya'daki Hermitage Museum'u verebiliriz.

Ören yerlerini gezmeye gelen seyyahların Anadolu'daki gezileri, daha sonra Osmanlı Devleti'nin bütün topraklarına yayılmıştır. Birçok gezgin ülkeye yeniden gelmiş ve bir sonraki dönemde arkeolojik kazılar yapmıştır. Seyyahların yaptıkları bu geziler, Osmanlı Devleti'nde arkeolojik kazıların başlamasına neden olmuştur. Fakat verilen birkaç örnekte görüldüğü üzere ören yerlerini gezmeye gelen bazı seyyahların usul dışı davranışları Osmanlı yönetimini zora sokmuş, Osmanlı topraklarının zenginlikleri olan bazı tarihi eserler farklı ülkelere götürülmüştür. Günümüzde Avrupa'daki müzelerin birkaçında bu coğrafyalardan gizlice götürülen, bu topraklara ait eserleri görmek mümkündür.

Abstract

The Travelers who Came to Examine the Ruins in the Ottoman Empire

The territory covered by the Ottoman Empire were home to the various civilizations since the prehistoric times. There is a lot of information about ancient cities and work of arts of these civilizations. These information have attracted many people's attention. With the translation of the resources in different languages, more people have reached these information. Thus, attention is directed to the regions where ancient civilizations lived. Since the Ottoman Empire was a land where various civilizations were born and lived and left many works, it attracted the attention of many itinerants and researchers who were interested in these works as of the 16th century.

The number of archaeologist itinerants visited the Ottoman Empire for archaeological travel and research has increased with the increasing interest in archaeological artifacts in Europe in the 19th century. While many of them made archaeological research and excavations, some of them only visited archaeological sites. In the article, archaeologist itinerants who made archaeological travels to Ottoman Empire in the 19th century will be mentioned. The point of view and the rules applied by the Ottoman Empire to the archaeologist itinerants will be revealed. Answers will be found for the questions such as what to looked out for the entrance and exit of the itinerants, and what applications would be applied and what the rules were for travel in the country.

Although the itinerants visiting historical sites said that the only purpose of the them to come to the Ottoman Empire was to help the introduction of civilizations in the Ottoman Empire but, it is clearly seen that they were aim to capture archaeological artifacts that they found. The works of archaeologists who make excavations were extensive and it was work that requires a high level of economic support. It was possible for the itinerants to travel more individually and to travel around the country easily. Sometimes, itinerants made small and unauthorized excavations. In frame work of this article, sections from archaeological activities will be presented through itinerants visiting historical sites who came to the Ottoman Empire in the 19th century and their works.

Keywords: The Ottoman Empire, archeology, archaeologist, traveler, collector, antique.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.İD.) nr. 28-2-18; nr. 28-2-19; nr. 28-219.

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.) nr. 4-44; nr. 208-83; nr. 214-36; nr. 224-39; nr. 250-52; nr. 366-19; nr. 486-41; nr. 521-77; nr. 619-6; nr. 763-25; nr. 1158-11; nr. 1175-41; nr. 1175-12; nr. 1417-90; nr. 1881-49; nr. 1204-72; nr. 2033-77; nr. 2051-30; nr. 2067-16; nr. 2207-117; nr. 2228-33; nr. 2258-2; . nr. 2339-4; nr. 2509-128.

Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS.) nr. 16-50.

İrade Dahiliye (İ.DH.) nr. 1283-101039.

İrade Hariciye (İ.HR.) nr. 238-14160; nr. 359-86; nr. 360-3; nr.376-12; nr. 383-30; nr. 388-21; nr. 401-10.

İrade Hususi (İ.HUS.) nr. 31- 36; nr. 37-57; nr. 88-43.

İrade Maarif (İ.MF). nr. 1-45; nr. 5-7.

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT.) nr. 51-88; nr. 55-62; nr. 61-76; nr. 131-105; nr. 165-1; nr. 452-14; nr. 500-25.

Yıldız Sadrazam Kamil Paşa Evrakı (Y.EE.KP.) nr. 18-1790; nr. 43-4200.

Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK.) nr. 91-105.

Yıldız Perakende Evrakı Baş Kitabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK.) nr. 59-30.

Yıldız Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.DH.) nr. 12-55.

Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.HR.) nr. 16-3.

Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA.) nr. 42-57.

Literatür

ARUNDEL, Francis Vyuyan Jago, *Discoveries in Asia Minor*, I-II, London 1839.

CARPENTER, Frank George, *The Holy Land and Syria*, New York 1922.

ÇADIRCI, Musa, "Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men'i Mürur ve Pasaport Nizamnameleri", *Belgeler, Türk Tarih belgeleri Dergisi,* C. XV, S. 19, TTK yay., Ankara 1993.

CLARKE, Joseph Thacher, *Report on the investigations at Assos in 1881*, Papers of The Archeological Institute of America, Classical Series I, Boston 1882.

DANİELOĞLU, Dimitri E., *Bir Pamphylia Seyahati*, çev. Ayşe Ozil, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul 2010.

DAVIS, Edwin John, *Anadolu*, Çev. Funda Yılmaz, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006.

ERDEMİR, Hatice Palaz, ERDEMİR, Halil, "Belgeler Işığında Almanların Osmanlı Devleti'nde Yaptıkları Eskiçağ ve Arkeoloji Çalışmaları", *I. Uluslararası Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu,* Ed. Claus Schonig, Ramazan Çalık, Hüseyin Muşmal, Konya 2010.

FELLOWS, Charles, *Asia Minor,* London 1838.

İNANKUR, Zeynep, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'a Gelen Batılı Sanatçılar", *Osman Hamdi Bey ve Dönemi Sempozyumu*, 17-18 Aralık 1992, İstanbul 1993.

KANAR, Mehmet, *Doğu Bilimciler*, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2004.

KONAN, Belkıs, Osmanlı Devleti'nde Seyyahların Kapitülasyonlar Kapsamında Hukuki Durumu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006.

KRICKL, Ernst, *1892 Lykia Günlüğü*, Yayına Hazırlayan: Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2005.

KUTLU, Burcu, Batı Anadolu'daki Arkeolojik Kazılar (1860-1910), İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

KUTLU, Burcu, "İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin Kuruluşu", *İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İstanbul,* Yay. Haz. Feridun M. Emecen, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010 s. 403-418.

KUTLU DİLBAZ, Burcu, *Anadolu'daki Arkeolojik Kazılar (1860-1910),* İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.

KUTLU DİLBAZ, Burcu, "İstanbul Arkeoloji Müzeleri", *İstanbul'un Kitabı Fatih II, Eminönü I,* Fatih Belediyesi, İstanbul 2013, s. 676-697.

KUTLU DİLBAZ, Burcu, *Osmanlı Devleti'nin Arkeoloji Politikası*, Okur Tarih, İstanbul 2018.

LUSCHAN, Felix Ritter Von- PETERSEN, Eugen, *Reisen in Lykien, Milyas und Kibyratis*, Wien 1889.

LLOYD, Seton, *The Art of The Ancient Near East: Egypt, Levant, Persia, Assyria, Sümer, Anatolia*, New York 1965.

MUŞMAL, Hüseyin, *Seyyahların İzinde Osmanlı Konya ve Çevresinde Araştırma Yapan Seyyahlar (1876-1914)*, Mesa Yayınları, Konya 2009.

NEWTON, Charles Thomas, *Travels and Discoveries in the Levant,* Vol. II., Londra 1865.

SAZCI, Göksel, *Troia Hazineleri,* Mas Matbaacılık, İstanbul 2007.

SEKMEN, Vildan; *Van ve Toprakkale'deki Araştırma ve Kazıların Tarihçesi*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990.

SEZER, Hamiyet, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18.-19. Yüzyıl)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi,* C. 21, S. 33, Ankara 2003.

SPRATT, Thomas Abel Brimage - FORBES, Edward, *Milyas, Kibyratis ve Lykia'da Yolculuklar*, Çev. Doğan Türker, Suna İnan Kıraç Akdeniz, Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya 2008.

TARHAN, Mehmet Taner-AKÜN, Ömer Faruk, "Edebiyat Fakültesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 10, s. 399-403.

TOURNEFORT, Joseph de, *Tournefort Seyahatnamesi*, (Çev. Ali Berktay, Teoman Tunçdoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.

WILSON, Major-General Sir Charles, *Handbook for Travellers in Asia Minor, Transcaucasia, Persia*, John Murray, London 1895.